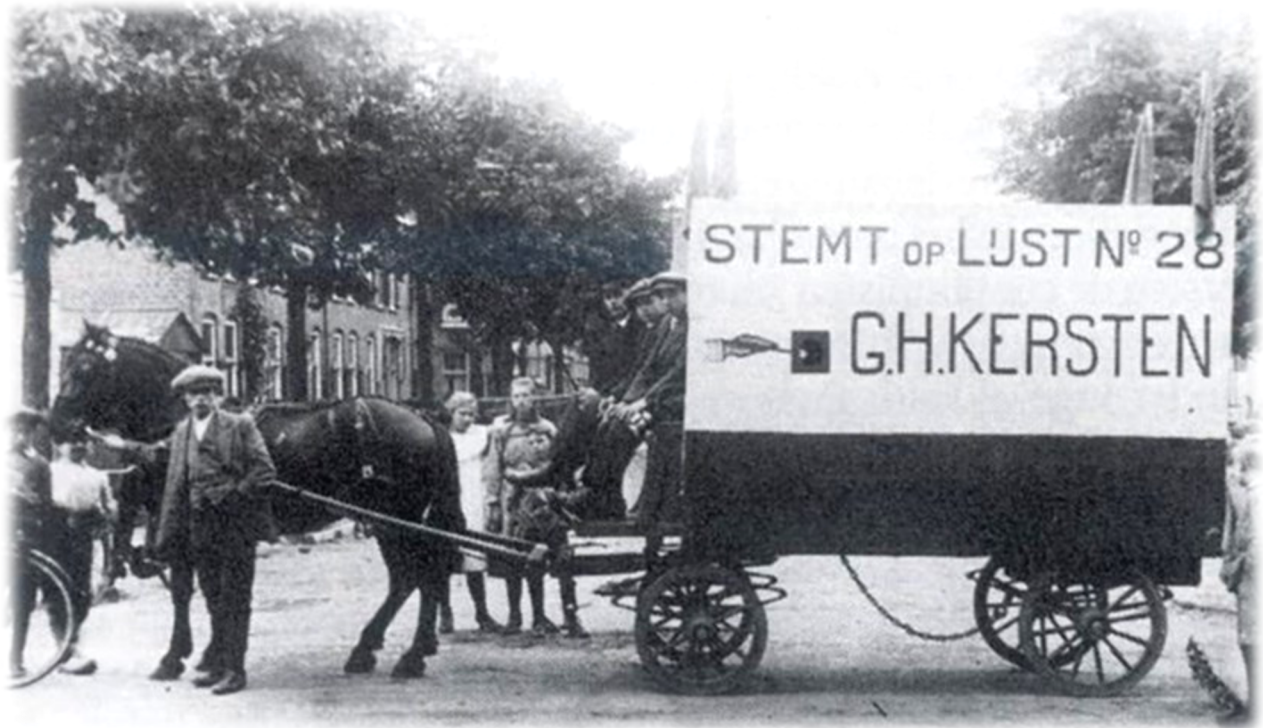

DE MUUR OM KERSTEN

De reacties in het medialandschap op de komst van de SGP als politieke nieuwkomer,
1918-1930.

*'De verkiezingscampagne voor de SGP met man en paard', Collectie G. ten Wolhuis. van
<https://www.canonvannederland.nl/nl/overijssel/twente/rijssen/gereformeerde-staatspartij> (geraadpleegd 11 juni 2021).*

Kaj van der Horst

S1057412

Woordenaantal: 9830

Premaster Geschiedenis

Radboud Universiteit

2021

Inhoudsopgave

Inleiding.....	3
Reacties op politieke nieuwkomers in Nederland	4
Een bibliocratisch ideaal	4
De SGP en de overige politieke partijen	5
Het Nederland van de vroege twintigste eeuw	6
De relatie tussen media en politiek	7
Materiaalverzameling en methodiek	9
1. Antipapisme	11
Orthodoxen, antipapisme en de media	11
De komst van een katholieke universiteit	11
Het gezantschap bij de paus	12
De ‘Nacht van Kersten’	13
2. Gewetensvrijheid	15
Het gereformeerde geweten	15
Bezwaar tegen gewetensbezwaarden	16
Een aanval op de ‘pokkendominee’	16
3. Amusementscultuur	19
Herstelconservatisme	19
De bioscoopwet	20
De Olympiade	21
Conclusie	23
Bibliografie.....	24
Secundaire literatuur	24
Primaire bronnen	25
Illustratieverantwoording	26

Inleiding

Bij de afgelopen Tweede Kamerverkiezingen stonden er 24 nieuwe partijen op het stembiljet. Daarvan haalden alleen Volt, JA21, BIJ1 en de BoerBurgerBeweging de eindstreep.¹ Het massale falen van nieuwe politieke partijen is zowel in het heden als in het verleden een zichtbare trend. Tussen 1945 en 2021 hebben meer dan 140 politieke nieuwelingen geprobeerd om een plek in de Tweede Kamer te veroveren, waarvan slechts een twintigtal met succes.² Van de 28 politieke partijen die na de Tweede Wereldoorlog in het parlement wisten te komen, verdwenen er 7 al bij de eerstvolgende verkiezingen.³

In de twintigste eeuw slaagden dus lang niet alle partijen erin om een positie in het parlement te bemachtigen, maar de Staatkundig Gereformeerde Partij (SGP) wel. In 1922 betrad zij onder aanvoering van oprichter ds. Henri Kersten de Tweede Kamer om politiek te bedrijven volgens Bijbelse normen. Als SGP-kamerlid werd Kersten door de gevestigde politieke partijen doorgaans bespot, genegeerd of als achterlijk en conservatief bestempeld.⁴ In het medialandschap werd de partij ook niet bepaald warm ontvangen, zoals blijkt uit een reactie in de liberaal-progressieve krant *Het Vaderland* van maart 1923: 'Ds. Kersten als eenling is ons in het land van Thorbecke reeds beschaming genoeg; het lijkt wel of de katholieken er op aansturen dit politiek monstrem te vermenigvuldigen.'⁵

Het overkoepelende thema van dit scriptieonderzoek bestaat uit de reacties op politieke nieuwkomers binnen het krachtenveld van politiek en parlement in Nederland. Met behulp van de hiervoor beschreven casus over de reacties op de SGP als politieke nieuwkomer zal dit thema worden uitgediept. Een reflectie op deze casus leert dat er twee belangrijke componenten van het politieke krachtenveld reageerden op de komst van deze nieuwe politieke partij, namelijk het gevestigde partijsysteem en de media. In de SGP-geschiedschrijving wordt het accent voornamelijk gelegd op de reacties van politieke partijen vanuit het gevestigde partijsysteem. Deze benadering heeft geleid tot het beeld dat deze nieuwe partij zich in haar eerste levensjaren in een vrijwel absoluut politiek isolement bevond.⁶

Er is dus een hiaat in het onderzoek naar de SGP-geschiedenis, namelijk onderzoek naar de reactie op deze politieke nieuwkomer vanuit het perspectief van de media. Dit invloedrijke instrument van het politieke krachtenveld komt tot dusver nauwelijks aan bod. Bovendien zijn er talloze historische kranten van diverse signatuur die impliceren dat verschillende hechte gemeenschappen, waar politieke partijen onderdeel van waren, via 'hun' geestverwante kranten wel degelijk reageerden op de komst van deze nieuwe politieke partij.⁷

Daarom staat in deze scriptie de volgende onderzoeksvraag centraal: Hoe reageerden kranten van uiteenlopende signatuur in de jaren twintig op de komst van de SGP? Alvorens die reacties te duiden, volgt eerst een uiteenzetting van de huidige stand van zaken in het historiografisch debat over de reacties op politieke nieuwkomers in Nederland.

---

¹ 'Voor het eerst in de Tweede Kamer, en dan?', *NRC Handelsblad* (31 maart 2021).

² P. Lucardie, 'Van profeten en zwepen, regeringspartners en volkstribunen. Een beschouwing over de opkomst en rol van nieuwe partijen in het Nederlandse politieke bestel' in: C.C van Baalen, W. Breedveld, J.W.L. Brouwer, P.G.T.W van Griensven, J.J.M. Ramakers en W.P. Seckers eds., *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis 2002. Nieuwkomers in de politiek*. (Den Haag 2002) 10-17.

³ 'Voor het eerst in de Tweede Kamer, en dan?', *NRC Handelsblad* (31 maart 2021).

⁴ C.C van Baalen, W. Breedveld, J.W.L. Brouwer, P.G.T.W van Griensven, J.J.M. Ramakers en W.P. Seckers eds., *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis 2002. Nieuwkomers in de politiek*. (Den Haag, 2002) 10-17, 20-28.

⁵ 'Daar ligt geen tegenspraak in', *Het Vaderland* (13 maart 1923) 7.

⁶ W. Fieret, *De Staatkundig Gereformeerde Partij, 1918-1940: Een bibliocratisch ideaal* (Houten 1990) 269-269.

⁷ 'Daar ligt geen tegenspraak in', *Het Vaderland* (13 maart 1923) 7.

Reacties op politieke nieuwkomers in Nederland

De politicoloog Paul Lucardie maakte in 2002 een interessante vergelijking tussen politieke partijen en mensen: ‘ze worden geboren, groeien op met de nodige kinderziektes (waarbij een aantal het leven laat), worden volwassen en sterven tenslotte, door interne of externe oorzaken.’⁸ De vergelijking maakt duidelijk dat politieke nieuwkomers vaak geen meester zijn van hun eigen lot. Zij worden door de gevestigde partijen zelden liefdevol in het partijsysteem opgenomen, maar meestal zo snel mogelijk ‘platgedrukt, leeggezogen, genegeerd of bestreden’.⁹ Een essentiële voorwaarde voor het succes van een pasgeboren partij is dan ook een ‘niche’ in het gevestigde partijsysteem te vinden waar zij zich relatief ongestoord kan ontwikkelen en een eigen electoraat kan opbouwen.¹⁰

In het verleden is er al veel onderzoek verricht naar de opkomst en het succes van grote partijen zoals de PvdA, VVD, D66, de SP en GroenLinks. Al deze partijen waren in hun oprichtingsfase in bepaalde mate afhankelijk van de omstandigheden en kansen die het systeem van gevestigde partijen hen bood. In de jaren zestig werd D66 bijvoorbeeld opgericht vanuit een burgerinitiatief. De initiatiefnemers waren verontrust over het functioneren van de democratie en de vermeende beperkte invloed van burgers op beslissingen in Nederland. Deze politieke nieuwkomer verwoordde blijkbaar een wijdverbreid gevoel van onbehagen over ‘regenddom’ en ‘achterkamertjespolitiek’. Als dit gevoel er onder de bevolking echter niet was geweest, had deze partij aan belang verloren en zou het waarschijnlijk al van het politieke toneel zijn verdwenen.¹¹

In de politicologie en politieke geschiedschrijving was tot dusver de aandacht vooral uitgegaan naar de grote partijen. Met het verschijnen van de kleine partijen wist men daarentegen nog weinig raad. Totdat historicus Koen Vossen in 2003 de nauwelijks bestudeerde exemplaren van het Nederlandse partijenstelsel in het interbellum behandelde. De meest uiteenlopende kleine partijen passeren de revue, waaronder de SGP.¹² Volgens Vossen was deze ‘tegenpartij’ tot de oppositiebanken veroordeeld, maar dit had ook voordelen. ‘Vanuit die positie hoefden zij zich in hun optreden niet geremd te voelen door strategische overwegingen: zij konden tegenstellingen aanscherpen, zonder rekening te houden met de bestuurbaarheid van het land, heikele thema’s politiseren die grote partijen liever onaangeroerd lieten en ongestraft kritiek uitten op de politieke ruilhandel waaraan zij zelf niet deelnamen.’¹³ Deze stellingname is illustratief voor hoe historici de SGP bezien, namelijk vanuit het perspectief van de gevestigde partijen. Om dit beeld aan te vullen, worden in dit onderzoek reacties op deze politieke nieuwkomer geanalyseerd vanuit het perspectief van de media.

Een bibliocratisch ideaal

In 1918 werd de SGP opgericht en met ruim 100 jaar is zij op dit moment de oudste en enige vooroorlogse politieke partij in de Tweede Kamer. Wat opvalt is haar electorale stabiliteit. De SGP maakte in 1922 haar opwachting in het parlement en sindsdien was zij bij elke verkiezing goed voor twee of drie zetels.¹⁴ Zij is vergelijkbaar met een knoestige eik die stevig staat geworteld in het Nederlandse politieke landschap. Desondanks zou het tot het begin van de jaren negentig duren totdat parlementaire historici aandacht gaven aan de rijke historie van deze

⁸ Lucardie, ‘Van profeten en zwepen, regeringspartners en volkstribunen’, 10-17.

⁹ B.M. Meguid, ‘Competition Between Unequals: The Role of Mainstream Party Strategy in Niche Party Success’, *American Political Science Review* 99:3 (2005) 347-359.

¹⁰ Lucardie, ‘Van profeten en zwepen, regeringspartners en volkstribunen’, 10-17.

¹¹ Ibidem.

¹² K. Vossen, *Vrij vissen in het Vondelpark: Kleine politieke partijen in Nederland, 1918-1940* (Amsterdam 2003) 13-15.

¹³ Vossen, *Vrij vissen in het Vondelpark*, 199-200.

¹⁴ H. Vollaard en G. Voerman, *Mannen van Gods Woord: De Staatkundig Gereformeerde Partij, 1918-2018* (Hilversum 2018) 1-2.

politieke partij. In 1990 promoveerde Wim Fieret op de allereerste brede politieke beschrijving waarin zaken als motieven voor de oprichting, leiders, partijbeginselen, aanhang en de organisatie van de SGP in het interbellum worden uiteengezet.¹⁵

Fieret lanceerde het begrip ‘bibliocratisch ideaal’ om het gedachtegoed van de SGP te beschrijven. Hieronder kan verstaan worden een rechtstreekse regering door God zelf en een samenleving waarin men leeft volgens Bijbelse richtlijnen. Het belangrijkste doel waar de SGP naar streefde was dan ook een ‘bibliocratische samenleving’.¹⁶ De achterban van deze partij bestond uit de kleinere bevindelijk-gereformeerde kerkgenootschappen of groeperingen, zoals de Gereformeerde Gemeenten en de Gereformeerde Bond. Deze gemeenschap reageerde op de groeiende macht van de overheid, die met nieuwe bepalingen hun leef sfeer begon binnen te dringen.¹⁷ De belangrijkste SGP-strijdpunten waren dan ook bezwaren tegen vrouwenkiesrecht, sociale verzekeringswetten, de indirecte vaccinatiedwang en de opkomende amusementscultuur.¹⁸

Het voornaamste pijnpunt voor de SGP was de toenemende invloed van de rooms-katholieken op kerkelijk terrein, in het bedrijfsleven en binnen het ambtelijk apparaat.¹⁹ En dit alles gebeurde onder toeziend oog van de gevestigde protestantse partijen: de Antirevolutionaire Partij (ARP) en de Christelijk-Historische Unie (CHU), die - volgens de SGP - theologisch gezien op een dood spoor zaten en ten onrechte politieke samenwerking hadden gezocht met de rooms-katholieken.²⁰ De staatkundig-gereformeerden beschouwden deze politiek-maatschappelijke koers als een bedreiging van het oorspronkelijk protestantse karakter van Nederland.²¹ Daarom wilde oprichter en leidinggevende predikant van de Gereformeerden Gemeenten Kersten, als nieuwkomer in christelijk-politiek Nederland, de orthodox-protestantse gemeenschap wakker schudden.²²

De SGP en de overige politieke partijen

Fieret is de eerste maar ook de enige historicus die breedvoerig aandacht heeft besteed aan de verhoudingen tussen de SGP en de overige politieke partijen.²³ De ARP en de SGP waren beide partijen van bevindelijk-gereformeerde signatuur. Net als de staatkundig-gereformeerden gebruikten de antirevolutionairen de Bijbel en de belijdenisgeschriften als grondslag voor hun politieke handelen. Daarnaast was de ARP ook tegen zaken als vrouwenkiesrecht en de indirecte vaccinatiedwang. Ondanks de overeenkomsten voerden deze partijen de grootste strijd. Dit kwam doordat zij artikel 36 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis verschillend interpreteerden. Het 36^e artikel heeft betrekking op de visie op de overheidstaak. De overheid is een door God ingesteld ambt en heeft als taak om het kwaad in de samenleving te bestrijden, de ware godsdienst te bevorderen en de valse godsdienst tegen te gaan.²⁴ In 1905 werd door de synode van de Gereformeerde Kerken - doorgaans de achterban van de ARP - besloten dat deze oudtestamentische visie niet kon worden toegepast op de overheid van de twintigste eeuw.²⁵ De SGP positioneerde zich lijnrecht tegenover het ARP-standpunt en greep zich nadrukkelijk

---

¹⁵ Fieret, *De Staatkundig Gereformeerde Partij*.

¹⁶ Idem, 20-21.

¹⁷ Vossen, *Vrij vissen in het Vondelpark*, 80-81.

¹⁸ Vollaard en Voerman, *Mannen van Gods Woord*, 44-45.

¹⁹ Vossen, *Vrij vissen in het Vondelpark*, 70-71.

²⁰ K. Van der Zwaag, *Onverkort of gekortwiekt? Artikel 36 van de Nederlandse geloofsbelijdenis en de spanning tussen overheid en religie. Een systematische-historische interpretatie van een ‘omstreden’ geloofsartikel* (Heerenveen 1999) 387-389.

²¹ Vossen, *Vrij vissen in het Vondelpark*, 70-71.

²² Van der Zwaag, *Onverkort of gekortwiekt?*, 387-389.

²³ Fieret, *De Staatkundig Gereformeerde Partij*, 121-170.

²⁴ Van der Zwaag, *Onverkort of gekortwiekt?*, 16.

²⁵ Idem, 336.

vast aan het bibliocratisch ideaal zoals verwoord in artikel 36, als een letterlijk voorschrift voor politiek in de twintigste eeuw. Daarnaast droeg deze partij in tegenstelling tot de ARP geen overheidsverantwoordelijkheden en hoefde dus geen compromissen te sluiten in een coalitie of samen te werken met de rooms-katholieken. Hierdoor kon de SGP haar waarden als beginselpartij eenvoudiger uitdragen dan de ARP.²⁶

Daarnaast heerste er een ideologische antithese tussen de SGP en de Sociaaldemocratische Arbeiderspartij (SDAP). De oorzaak hiervoor was vanuit de SGP-optiek verloochening van Gods woord en het Godsbestaan. Dit was volgens sommige staatkundig-gereformeerden zelfs een verklaring voor de opkomst van het socialisme, communisme en liberalisme. Het ‘herstelconservatisme’ van de staatkundig-gereformeerden stond dan ook haaks op het revolutionaire sociaaldemocratische gedachtegoed.²⁷

Er bestond een vergelijkbare maar minder scherpe tegenstelling tussen de SGP en de liberale partijen zoals de Liberale Unie en de Vrijzinnig Democratische Bond (VDB). Kersten en zijn metgezellen hadden vooral kritiek op de verslapping van de belijders van de gereformeerde godsdienst. Daarom besteedden de SGP-woordvoerders minder aandacht aan de principiële bestrijding van de linkse en liberale politiek dan aan de bestrijding van de RKSP, ARP en CHU.²⁸

Aan het begin van de jaren negentig gaf Fieret een duidelijk oordeel over de betekenis van de SGP in het interbellum: het was een kleine getuigenispartij dat door de gevestigde partijen werd genegeerd en zich in ‘een vrijwel absoluut politiek isolement bevond’.²⁹ In het historiografisch debat bestaat consensus over deze beeldvorming. Het beeld van een tamelijk zwakke oppositiepartij met weinig politieke slagkracht werd namelijk regelmatig gereproduceerd in de SGP-geschiedschrijving. Sinds de eeuwwisseling bevestigden politicologen en historici zoals Lucardie, Vossen en Van Lieburg de beeldvorming van een partij die in haar oprichtingsfase slechts invloed had in de marges van het democratisch bestel.³⁰

Het Nederland van de vroege twintigste eeuw

Een onderzoek naar de huidige stand van zaken in de SGP-geschiedschrijving leert dat er - in tegenstelling tot de periode voorafgaand aan de jaren negentig - meer kennis en een completer beeld is ontstaan over deze partij. Het maakt ook duidelijk dat het zwaartepunt voornamelijk ligt bij de reacties op de SGP vanuit het gevestigde partijsysteem. Er wordt over het hoofd gezien dat ook media een belangrijk onderdeel waren van het krachtenveld van politiek en parlement. Ze verslaan en vormen sociale werkelijkheid vanuit een ideologisch perspectief en hadden dus invloed op de manier waarop deze nieuwe politieke partij werd ontvangen.³¹ In dit onderzoek zal gebruik worden gemaakt van kranten als historische bron. Voordat deze bronnen aan de orde komen, is het relevant om stil te staan bij de historische context waarin deze kranten werden geproduceerd.

Het Nederland van de vroege twintigste eeuw wordt vaak als ‘verzuild’ gekarakteriseerd. De invloedrijke zuilenmetafoor schetst een beeld van een tempel met een protestantse, katholieke, sociaaldemocratische en liberale zuil. Dit beeld suggereert dat er een maatschappij bestond waarin verschillende bevolkingsgroepen strikt gescheiden en harmonieus

---

²⁶ Fieret, *De Staatkundig Gereformeerde Partij*, 121-140.

²⁷ Idem, 165-169.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Idem, 266-269.

³⁰ P. Lucardie, ‘Van profeten en zweepen, regeringspartners en volkstribunen’, 10-17., Vossen, ‘Dominees, rouwdouwers en klungels, 20-28., F. van Lieburg, ‘Staatkundig gereformeerd verleden: Ontstaan en overleven van een protestpartij’ in: Hans Vollaard en Gerrit Voerman, *Mannen van Gods Woord: De Staatkundig Gereformeerde Partij, 1918-2018* (Hilversum 2018) 44-45.

³¹ K. Brants en P. Van Praag, ‘Beyond Media Logic’, *Journalism Studies* 18:4 (2017) 397-398.

samenleefden.³² Sinds het begin van de jaren negentig hebben historici kritiek geleverd op het beeld van een verzuilde samenleving. Een recente en belangwekkende studie is de bundel die Peter van Dam in 2014 redigeerde. Hierin werd stevige kritiek geleverd op de meerwaarde van het analytische concept van verzuiling. Er wordt betoogd dat het verzuilingsconcept niet strookt met de complexiteit van de historische werkelijkheid en daarom leidt tot een karikaturale beschrijving van de Nederlandse maatschappij. ‘De omvang en de acceptatie van het verschijnsel van organisatie in eigen kring, de eenheid binnen de afzonderlijke gemeenschappen, de mate van isolement van deze groepen en de overeenkomsten tussen deze groepen wordt sterk overdreven.’³³ Daarom werd door Van Dam het beeld van een strikt gescheiden, statische en harmonieuze maatschappij verworpen. In plaats daarvan beziet hij de Nederlandse samenleving als een levendig tableau bestaande uit ‘hechte gemeenschappen’.³⁴

De twintigste-eeuwse Nederlandse samenleving bestond uit verschillende ‘hechte gemeenschappen’. Er was een katholieke, protestantse, socialistische en liberale gemeenschap. Het is belangrijk om te benadrukken dat deze gemeenschappen doorgaans geen monolithische groeperingen vormden, maar dat binnen dergelijke milieus nuanceverschillen en diverse subgroepen zijn aan te duiden. Iedere gemeenschap had eigen organisaties op diverse terreinen van het maatschappelijk leven. De katholieke gemeenschap was het meest coherent georganiseerd. Onder invloed van de Nederlandse bisschoppen en priesters werden de rooms-katholieken gestimuleerd om eigen organisaties op te richten om hun idealen te agenderen en verwezenlijken. Een voorbeeld hiervan is dat in 1923 de Katholieke Universiteit Nijmegen werd opgericht. De protestanten waren minder hecht en verdeeld over allerlei theologische kampen. Desondanks waren zij productief in het stichten van scholen met de Bijbel, vrouwenorganisaties en andere beroepsorganisaties.³⁵ In 1880 stichtte ARP-oprichter Abraham Kuyper bijvoorbeeld de Vrije Universiteit Amsterdam om doorwerking van de calvinistische principes in de maatschappij te stimuleren.³⁶ De socialisten waren nog minder hecht georganiseerd dan de protestanten. Deze gemeenschap had geen eigen scholen, maar ontwikkelden wel hun eigen clubs, vakbonden en netwerken. Daarnaast hadden niet alleen confessionele groepen een sterke identiteit. Er was ook een liberale gemeenschap die doorgaans het meest luchtig was georganiseerd. Desondanks konden zij wel degelijk hechte gemeenschappen vormen.³⁷ De liberalen stuurden hun kinderen bijvoorbeeld naar openbare scholen. Daarnaast hadden zij - net als de katholieken, protestanten en socialisten - eigen kranten waarmee zij het liberale gedachtegoed tentoonspreidde.

De relatie tussen media en politiek

Deze ideologische verschillen kwamen eveneens tot uitdrukking in het medialandschap. Er waren immers talloze kranten en omroepen van diverse signatuur die een vertegenwoordiger waren van een van de hiervoor beschreven hechte gemeenschappen. In deze scriptie zullen slechts vier dagbladen die een vertegenwoordiger zijn van de socialistische, rooms-katholieke,

---

³² P. van Dam, ‘Voorbij verzuiling en ontzuiling als kader van religiegeschiedenis’ in: Peter van Dam, James Kennedy en Friso Wielenga, *Achter de zuilen: Op zoek naar religie in naoorlogs Nederland* (Amsterdam 2014) 31.

³³ Van Dam, ‘Voorbij verzuiling en ontzuiling als kader van religiegeschiedenis’, 46. In deze studie wordt het begrip ‘zwarte gemeenschappen’ gehanteerd als alternatief voor het begrip ‘verzuiling’. Dit begrip roept echter associaties op met het theologisch denken in de zin van de heilsbestemming volgens het goddelijke woord. Naar mijns inziens is het begrip ‘hechte gemeenschappen’ beter geschikt als alternatief voor het verzuilingsconcept. Daarom zal in deze scriptie het begrip ‘hechte gemeenschappen’ worden gehanteerd.

³⁴ Idem, 53.

³⁵ J.C. Kennedy, *Een beknopte geschiedenis van Nederland* (Amsterdam 2017) 290-292.

³⁶ R. Janssens, ‘Antirevolutionaire organisatievorming 1871-1879’, in: George Harinck, Roel Kuiper en Peter Bak, *De Antirevolutionaire Partij, 1829-1980* (Hilversum 2001) 84.

³⁷ J.C. Kennedy, *Een beknopte geschiedenis van Nederland* (Amsterdam 2017) 292.

gereformeerde en liberale gemeenschappen aan bod komen. De kranten die geselecteerd zijn: het socialistische partijblad *Het Volk*, de gereformeerde *De Standaard*, de rooms-katholieke *De Maasbode* en het liberale *Het Vaderland*. Tussen deze dagbladen en de hechte gemeenschappen bestonden doorgaans institutionele banden, maar de mate van afhankelijkheid van de redacties ten opzichte van de politieke partijen varieerde sterk. *Het Volk* was eigendom van de SDAP en de socialistische vakcentrale; de hoofdredacteur werd gekozen door het partijcongres.³⁸ Bij *De Standaard* waren de ARP-voorzitters Kuyper en later Colijn eigenaar en tevens hoofdredacteur van de krant.³⁹ *De Maasbode* en *Het Vaderland* daarentegen waren geen pure partijkranten. Zij schroomden echter niet om mee te doen aan de politieke en staatkundige opinievorming en beïnvloeding van het politieke bedrijf. In het algemeen was het politieke standpunt van de katholieke *De Maasbode* dan ook overeenkomstig met die van de RKSP. Persoonlijke relaties tussen de krant en deze partij zullen hieraan niet vreemd zijn geweest. *Het Vaderland* was een krant van progressief-liberale signatuur die betrekkelijk onafhankelijk schreef ten opzichte van de partijpolitiek. In 1924 werd de krant overgenomen door het liberale dagblad de *Nieuwe Rotterdamse Courant (NRC)*. Bij de NRC waren de politieke banden met de liberale partijen ook niet direct, omdat onafhankelijke pers behoorde tot de essentie van het liberale gedachtegoed. Onafhankelijkheid wilde niet zeggen dat er geen verbondenheid werd gevoeld of contacten waren tussen de liberale journalisten en liberale politici.⁴⁰

Hoewel het medialandschap ideologisch gekleurd was, worden in de SGP-geschiedschrijving historische edities van kranten impliciet, geregeld als een soort ‘neutraal’ doorgeefluik beschouwd. Daardoor wordt miskend dat de media het nieuws kleur gaven vanuit een ideologisch perspectief, dat zoals gezegd vaak in lijn lag met de hechte gemeenschappen waar de specifieke krant onderdeel van was.⁴¹ Veel kranten hadden immers institutionele banden met politieke partijen van hun eigen ideologische of religieuze geloofsovertuiging, waarmee zij vaak een verweven bestuur hadden. Op die manier leverden zij ‘hun’ partij een open platform dat werkelijkheid construeerde zoals gedefinieerd door ‘hun’ eigen elite.⁴²

Daarom zal in deze scriptie aandacht worden geschonken aan de rol van dagbladen als actoren in de samenleving, met nadruk op hun functie binnen de politiek.⁴³ Dit wordt onderzocht met behulp van de volgende onderzoeksvraag: Hoe reageerden kranten van uiteenlopende signatuur in de jaren twintig op de komst van de SGP als politieke nieuwkomer?

Op die manier wordt de opkomst van deze nieuwe partij voor het eerst systematisch onderzocht vanuit het perspectief van de media. Er zijn drie redenen waarom deze benadering wetenschappelijk relevant is. Ten eerste omdat er wellicht nieuwe inzichten kunnen worden verkregen over de manier waarop een nieuwe politieke partij werd ontvangen binnen het politieke krachtenveld. Ten tweede levert het mogelijk nieuwe kennis op die een bijdrage levert aan de bestaande SGP-literatuur. Ten derde kunnen er eventueel nieuwe inzichten worden verworven over de rol van de media binnen het krachtenveld van politiek en parlement.

---

³⁸ P. van der Hoeven, *Het succes van een kwaliteitskrant: De ontstaansgeschiedenis van NRC Handelsblad*. (Amsterdam 2012) 23.

³⁹ R. Janssens, ‘Antirevolutionaire organisatievorming 1871-1879’, 54-55.

⁴⁰ H. Vermeulen, *De Maasbode: De bewogen geschiedenis van “De beste courant van Nederland”* (Zwolle 1994) 102, 132-133.

⁴¹ M. Broersma, ‘Nooit meer bladeren? Digitale krantenarchieven als bron’, *Tijdschrift voor Mediageschiedenis* 14:2 (2012) 29-55, aldaar 32.

⁴² Brants en Van Praag, ‘Beyond Media Logic’, 397-398.

⁴³ Broersma, ‘Nooit meer bladeren?’, 32.

Materiaalverzameling en methodiek

Aanvankelijk is er in de digitale krantencollectie van Delpher gezocht naar kranten uit het interbellum met behulp van zoektermen die gerelateerd zijn aan Kersten en zijn partij.⁴⁴ De overdaad aan digitaal beschikbaar bronnenmateriaal wekt de illusie van volledigheid, maar de resultaten die een zoekactie genereert zijn echter vaak incompleet.⁴⁵ Dit brengt belangrijke complicaties met zich mee voor de onderzoeker die gebruikmaakt van dit soort historisch materiaal en het is daarom belangrijk daar even bij stil te staan.

Er kunnen vraagtekens worden geplaatst bij de mogelijkheid om in een gemanipuleerde digitale omgeving en louter met behulp van trefwoorden de betekenisgeving ten aanzien van een politieke partij in dagbladen te onderzoeken.⁴⁶ Dit heeft een aantal oorzaken. Allereerst is het de vraag hoeveel krantenartikelen er worden ‘gemist’ doordat de selectie aan kranten die worden gedigitaliseerd is gebaseerd op arbitraire keuzes van de Koninklijke Bibliotheek, die Delpher mogelijk maakt. Ten tweede bestaat de mogelijkheid dat bepaalde zoektermen niet worden herkend omdat er aanzienlijke foutmarges zitten in de omzetting van afbeelding naar tekstbestand via *optical character recognition* (OCR). Ten derde kan de betekenis van woorden en termen door de tijd heen veranderen. De manier waarop historici over een bepaald onderwerp schrijven, rijmt vaak niet met de terminologie die wordt gebruikt in historische kranten.⁴⁷ Een voorbeeld hiervan heeft betrekking tot een thema dat later in deze scriptie aan bod komt, namelijk ‘gewetensbezwaar’. In historische edities van kranten uit de jaren twintig werd er doorgaans echter geschreven over ‘gemoedbezwaar’ of ‘consciëntiebezwaar’.

Voor dit onderzoek reikt het te ver om al het beschikbare bronnenmateriaal te bestuderen. Daarom is ernaar gestreefd om een bronnencorpus samen te stellen dat een min of meer representatieve dwarsdoorsnede van het medialandschap biedt aangaande de komst van de SGP in de hier onderzochte periode.⁴⁸ Er is gezocht naar kranten die een vertegenwoordiger zijn van de socialistische, rooms-katholieke, gereformeerde en liberale gemeenschappen. De ongeveer evenredige beschikbaarheid van dagbladen van diverse signatuur maakte het mogelijk om onderzoek te doen in een zorgvuldig samengestelde *sample* van kranten.⁴⁹ De kranten die geselecteerd zijn: *Het Volk*, *De Standaard*, *De Maasbode* en *Het Vaderland*.

De geselecteerde kranten zijn doorzocht aan de hand van de centrale onderzoeksvraag, die gaat over de manier waarop in deze kranten werd geschreven over de komst van de SGP in de jaren twintig. Uit deze inventarisatie bleek dat een aantal thema’s destijds belangrijk zijn geweest in de kranten. Het gaat om de volgende thema’s: antipapisme, gewetensvrijheid en de amusementscultuur. Dit waren kwesties die eveneens tot uitdrukking kwamen als politieke standpunten in het Beginselprogramma van de SGP uit 1918. Deze thema’s zijn vervolgens verder uitgediept, wat resulteerde in een bronnencorpus die bestaat uit vier artikelen uit *Het Volk*, zes uit *De Standaard*, zes uit *De Maasbode* en negen uit *Het Vaderland*.

Aan de hand van deze thema’s zal worden geanalyseerd hoe de SGP in de jaren twintig in het medialandschap werd ontvangen. In het eerste hoofdstuk zullen de mediareacties op het antipapisme van de SGP worden uiteengezet. Klopt het wel dat de SGP zich in de jaren twintig in een vrijwel absoluut politiek isolement bevond? Vervolgens worden in het tweede hoofdstuk de reacties ten aanzien van het thema gewetensvrijheid behandeld. Lukte het deze nieuwe partij om heikele thema’s te politiseren die grote partijen liever onaangeroerd lieten, tegenstellingen

---

⁴⁴ In de digitale krantencollectie van Delpher is er met behulp van de volgens zoektermen gezocht naar krantenartikelen uit het interbellum: ‘G.H. Kersten, ds. Kersten, dominee Kersten, (de) Staatkundig Gereformeerde Partij, SGP en S.G.P.’. Dit resulteerde in 3.960.235 digitaal beschikbare krantenartikelen.

⁴⁵ Broersma, ‘Nooit meer bladeren?’, 42-45.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Broersma, ‘Nooit meer bladeren?’, 38-39.

⁴⁸ Idem, 44.

⁴⁹ Vossen, *Vrij vissen in het Vondelpark*, 1.

aan te scherpen en praktische successen te boeken? ⁵⁰ Tenslotte worden in het derde hoofdstuk de mediareacties op de bezwaren van de bevindelijk-gereformeerden tegen de opkomende amusementscultuur belicht. Of was de SGP in haar eerste levensjaren direct verbannen naar de marges van het democratisch bestel? Wellicht kunnen er met behulp van deze thematische analyse nieuwe antwoorden worden gevonden op de hiervoor gestelde vragen.

---

⁵⁰ Idem, 199-200.

1. Antipapisme

*‘De macht van ons land wordt in de hand van Rome gespeeld. De paus decreteert hier! Ons Calvinistenland wordt verraderlijk aan Rome overgeleverd.’*⁵¹

- Ds. G.H. Kersten

Orthodoxen, antipapisme en de media

De SGP koesterde de opvatting dat Nederland in de Tachtigjarige Oorlog tegen het katholieke Spanje zijn zelfstandigheid als protestantse natie had weten te bevechten. Dit impliceerde dat het Nederlandse volk als een zuiver protestants volk werd beschouwd. De werkelijkheid was echter een stuk weerbarstiger, omdat de katholieken al eeuwenlang onderdeel uitmaakten van de Nederlandse maatschappij. Aan het begin van de twintigste eeuw was het katholieke bevolkingsdeel zelfs gestaag gegroeid in Nederland. En juist die groei en de toenemende invloed van katholieken op verschillende terreinen van de samenleving baarden veel orthodox-protestanten grote zorgen.⁵² Daarom probeerde de SGP de manifestatiedrang van het ‘afgodische’ rooms-katholicisme af te remmen.⁵³ In de jaren twintig was het wijzen op het gevaar van ‘Rome’ dan ook een constante factor in de beginselpolitiek van de SGP. Dit vormde een fundamenteel bestanddeel van de parlementaire bijdragen van deze partij, over welk vraagstuk dan ook.⁵⁴ In dit hoofdstuk worden de mediareacties op het antipapisme van de SGP belicht vanuit het perspectief van de dagbladen *De Maasbode*, *Het Vaderland*, *De Standaard* en *Het Volk*.

De komst van een katholieke universiteit

In 1922 maakte de SGP haar opwachting in de Tweede Kamer. Ruim een jaar later, in oktober 1923, werd de Katholieke Universiteit Nijmegen opgericht. Voor katholiek Nederland was dit een belangrijke mijlpaal, maar voor veel bevindelijk-gereformeerden was dit een flinke doorn in het oog. De SGP reageerde dan ook vrijwel direct via het partijblad *De Banier* op de onlangs gestichte ‘Roomse Universiteit’, die werd aangeduid als een ‘schrandere zet op het katholieke schaakbord’. Daardoor werd er een polemiek in het medialandschap aangewakkerd.⁵⁵

Van de vier dagbladen werd er vanuit liberale zijde als eerste gereageerd op de antikatholieke houding van de staatkundig-gereformeerden. In *Het Vaderland* van 1923 werd het separatisme door de stichting van een rooms-katholieke universiteit betreurd, maar uit liberale overtuigingen wilde men de katholieke gemeenschap dit recht echter niet ontnemen. De liberale redactie koos duidelijk partij in het voordeel van de katholieken, omdat zij zich distantieerde van ‘een eenling als Kersten die door het oude anti-clericalisme was verblind’.⁵⁶ Deze politieke nieuweling werd gekenschetst als een ‘politiek monstrum’ dat een beschaming was in het land van Thorbecke.⁵⁷ Het feit dat de SGP vrijwel direct als achterhaald en niet levensvatbaar werd gekwalificeerd, impliceert dat de liberale gemeenschap negatief stond tegenover de komst van deze nieuwe politieke partij.⁵⁸

---

⁵¹ Fieret, *De Staatkundig Gereformeerde Partij*, 158, 279.

⁵² E.G. Bosma, *Oude waarheid en nieuwe orde: Bevindelijk gereformeerden en het nationaalsocialisme, 1920-1950* (Amsterdam 2015) 89.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ Fieret, *De Staatkundig Gereformeerde Partij*, 158-160.

⁵⁵ ‘Over de Roomsche Universiteit’, *De Banier* (20 december 1923) 3.

⁵⁶ ‘Daar ligt geen tegenspraak in’, *Het Vaderland*, (13 maart 1923) 7.

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ Ibidem.

Vanaf 1924 reageerden de liberale redactie van *Het Vaderland* dan ook bestrijdend op het antipapisme van de SGP.⁵⁹ De ‘Roomsche aanmatiging’ van Kersten in de Tweede Kamer immers fel bekritiseerd door politiek hoofredacteur A. Roodhuijzen, die tevens secretaris en Tweede Kamerlid was geweest voor de Liberale Unie: ‘Onze indruk was dat de onverdraagzaamheid bij Kersten en de zijnen is te zoeken, wij vrijzinnige, denken het onze, wanneer zulk een drijver terugwenst naar de eens duur bevochten vrijheid, terwijl hij slechts vrijheid voor eigen overtuiging en onderdrukking van andersdenkenden beoogt.’⁶⁰ Het liberale dagblad werd dus ingezet als een politiek instrument waarin met dreigingsbeelden in relatie tot het verleden een vijandbeeld werd gecreëerd. Er werd daardoor een poging gedaan om de SGP direct in een politiek isolement te drijven. Desondanks bleek deze nieuwe politieke partij toch in staat om vanuit de oppositiebanken tegenstellingen aan te scherpen en heikele thema’s te politiseren die grote partijen liever ongeroerd lieten.⁶¹

Het gezantschap bij de paus

In 1922, binnen een half jaar nadat Kersten was beëdigd tot Tweede Kamerlid, diende hij een amendement in op de begroting van buitenlandse zaken. Het amendement ging over het schrappen van het gezantschap bij de paus in Rome. In de toelichting was opgenomen dat het gezantschap feitelijke erkenning van het geestelijk gezag van de paus betekende, wat een rooms-katholiek cachet drukte op het Nederlandse volk, dat volgens de SGP in wezen gereformeerd was. Het amendement was tevens een aanval op het ‘utilistisch’ genoemde standpunt van de ARP, die de financiering van de gezantschapspost louter als een noodzakelijke politieke investering beschouwde. Het voorstel werd echter verworpen door de Tweede Kamer. Kersten was volhardend en deed in de jaren 1923 en 1924 nogmaals diverse pogingen om de gezantschapskwestie te politiseren, maar zonder succes.⁶²

Aanvankelijk bagatelliseerden de antirevolutionaire redactie van *De Standaard* het politieke belang van de SGP. In 1924 werd er met bittere spot geschreven over de mislukte pogingen van Kersten om het gezantschap bij de paus te politiseren. De antirevolutionairen lijken de gezantschapskwestie te willen depolitiseren. Dit doordat zij het als een ‘politiek centrum’ en een onveranderlijke ‘feitelijke toestand’ presenteerde. *De Standaard* schreef: ‘De vraag wat de paus is of wat anderen in hem zien staat buiten het geding’, waardoor het religieus gemotiveerde standpunt van de SGP werd afgezwakt.⁶³

Toen in juni 1925 de Tweede Kamerverkiezingen naderden, veranderde echter de toon in *De Standaard*. Het antirevolutionaire dagblad schreef ineens over een ‘politieke strijd’ tegen de SGP, waar zelfs een religieuze dimensie aan werd gegeven. Dit door het conflict nadrukkelijk te verbinden aan de ‘grootste strijd’ die Christus volgens de evangeliën voerden bij zijn kruisiging. Binnen deze vijandige context werd Kersten gedemoniseerd als een opportunist die valse waarheden verkocht. *De Standaard* schreef in 1925: ‘Alle stokpaardjes van de S.G.P. als het gezantschap bij de paus, sociale verzekering en de Olympiade zijn in het licht der waarheid gesteld, maar ze bleken er niet tegen te kunnen.’⁶⁴ Het aanvalsplan van de antirevolutionaire redactie kwam waarschijnlijk te laat, want de verkiezingsuitslag voor de ARP was teleurstellend: zij verloor drie zetels, terwijl de SGP een tweede kon bezetten.⁶⁵

---

⁵⁹ Lucardie, ‘Van profeten en zwepen, regeringspartners en volkstribunen’, 10-17., Meguid, ‘Competition Between Unequals: The Role of Mainstream Party Strategy in Niche Party Success’, 350.

⁶⁰ ‘Algemeene beschouwingen over de Staatsbegroting’, *Het Vaderland* (15 februari 1924) 1., Parlement.com – A. Roodhuijzen, https://www.parlement.com/id/vg09ll66l6z9/a_roodhuijzen (geraadpleegd 3 mei 2021).

⁶¹ Vossen, *Vrij vissen in het Vondelpark*, 199-200.

⁶² Fieret, *De Staatkundig Gereformeerde Partij*, 158-162.

⁶³ ‘Het gezantschap’, *De standaard* (25 maart 1924) 1.

⁶⁴ ‘Uit eigen partij’, *De Standaard* (17 juni 1925) 6.

⁶⁵ Fieret, *De Staatkundig Gereformeerde Partij*, 130-131.

De ‘Nacht van Kersten’

In de voorafgaande jaren had Kersten een aantal vergeefse pogingen gedaan om het Nederlandse gezantschap in Vaticaanstad op te heffen. In de nacht van 11 november 1925 lukte het de SGP-Kamerleden Kersten en Zandt uiteindelijk toch om een amendement van dezelfde strekking aangenomen te krijgen.⁶⁶ Het amendement werd ook door regeringspartij CHU gesteund, evenals door de voltallige oppositie die een unieke kans zag om van het recent geïnstalleerde kabinet-Colijn I af te komen. Daardoor voelden de vier ministers van regeringspartij RKSP zich verraden door hun coalitiepartners van de CHU, en stelden zij hun posities ter beschikking, waardoor het kabinet ten val kwam.⁶⁷ Deze zogenaamde ‘Nacht van Kersten’ in 1925 was een van de belangrijkste wapenfeiten uit de historie van de SGP. Hoewel deze beruchte nacht stevig is verankerd in de SGP-geschiedschrijving, wordt de impact ervan enigszins miskend door parlementaire historici. Het was namelijk een breukmoment wat betreft de reacties in het medialandschap op de SGP als politieke nieuwkomer.⁶⁸

De gebeurtenissen omtrent de ‘Nacht van Kersten’ en de daaruit voortvloeiende kabinetscrisis zetten de verhoudingen in politiek Nederland flink op scherp. De rooms-katholieken waren vooral verontwaardigd over het stemgedrag van de SDAP en de Vrijzinnig Democratische Bond (VDB). De katholieke *De Maasbode* verweet het de sociaaldemocraten uit sluwe politieke berekening met het antipapisme van de CHU en SGP te zijn meegegaan. In 1926 werd in het socialistische partijblad *Het Volk* een opvallende verzoeningspoging gedaan richting de RKSP. Dit door iedere vorm van antipapisme te ontkennen en de schuld van de kabinetscrisis af te schuiven op groep-Kersten die met ‘hun slecht berekende oproertje van 11 november zowel het gezantschap als de coalitie verspeeld hebben’.⁶⁹

De liberalen schoven eveneens de schuld van de Vaticaancrisis af op de SGP. In 1927 werd er in *Het Vaderland* geschreven over ‘een strijd van dit blad tegen Kersten die van de overheid eist, dat zij zal medewerken tot de propaganda voor het christendom’.⁷⁰

Onder het rooms-katholieke bevolkingsdeel heerste er verontwaardiging omdat men zich vernederd voelde door de sluwe politiek van de SGP. Vanaf 1925 vertaalde deze verbitterde gevoelens zich in de katholieke pers naar een fellere bestrijding van deze politieke partij. Men ging, net als de liberalen en antirevolutionairen eerder al deden, inzetten op de creatie van een vijandbeeld. In *De Maasbode* van 1925 wordt Kersten afgeschilderd als een ‘antipapist bij excellence die aan de schandpaal der historie staat’.⁷¹ Dit vijandschap werd in *De Maasbode* van 1926 nogmaals bezegeld door de ‘Nacht van Kersten’ te bestempelen als een ‘pyrrusoverwinning’, waardoor een poging werd gedaan om de praktische winst voor de SGP te degraderen tot een schijnsucces.⁷²

In de jaren voorafgaand aan de kabinetscrisis was er vanuit antirevolutionaire zijde al een bestrijdende houding jegens de SGP zichtbaar. Het is logisch dat deze trend in de tweede helft van de jaren twintig werd voortgezet. De kritiek van de SGP op de ARP over de coalitie met de rooms-katholieken werd in eerste instantie al bestreden door de antirevolutionairen.⁷³ Doordat de SGP snel na haar intrede in de Tweede Kamer bijdroeg aan de val van het door premier Hendrik Colijn geleide coalitiekabinet, zal de verstandhouding tussen deze partijen waarschijnlijk zijn verslechterd. In *De Standaard* van 1928 wordt er dan ook een genadeloos oordeel gegeven over de toegevoegde waarde van de SGP in de voorgaande zes jaar: ‘Het

---

⁶⁶ Ibidem.

⁶⁷ Bosma, *Oude waarheid en nieuwe orde*, 89.

⁶⁸ *De Staatkundig Gereformeerde Partij*, 160-161.

⁶⁹ ‘Het gezantschap. Brekebenen’, *Het Volk* (22 maart 1926) 5.

⁷⁰ ‘Nader tot Thorbecke’, *Het Vaderland* (10 december 1927).

⁷¹ ‘Hors-d’oeuvre: weekpraatje’, *De Maasbode* (15 november 1925) 1.

⁷² ‘Hors-d’oeuvre: weekpraatje’, *De Maasbode* (31 januari 1926) 1.

⁷³ *De Staatkundig Gereformeerde Partij*, 126-127.

resultaat is dat hij niets heeft bereikt, den invloed der linkerzijde vergroot en die der rechterzijde verzwakt. Daarom doet groep-Kersten in de oppositie niets anders dan sloperswerk.’⁷⁴

Hoewel de verkiezingen van 1929 over het algemeen weinig verandering teweegbrachten in het krachtenveld van politiek en parlement, was het voor de SGP een grote gebeurtenis dat zij een derde Kamerzetel verwierf.⁷⁵ Al met al tonen de ontwikkelingen dat deze nieuwkomer in staat was om vanuit de oppositiebanken een heikel thema als de gezantschapskwestie, die grote partijen liever onaangeroerd lieten, te politiseren en daardoor tegenstellingen aan te scherpen.⁷⁶

---

⁷⁴ ‘Partijdag te Zaltbommel’, *De Standaard* (17 november 1928) 2.

⁷⁵ M. Dankers, *Kleine Kracht: De geschiedenis van de SGP vanaf haar oprichting tot aan de Tweede Wereldoorlog* (’s-Gravenhage 1990) 28-29.

⁷⁶ Vossen, *Vrij vissen in het Vondelpark*, 199-200.

2. Gewetensvrijheid

‘Hij bepaalt voor ons armoede, ziekte, brand of wat dies meer zij, hoe ons vleesch er voor beven kan, zoo wij alleen slechts denken, dat het ons overkwame, als onze ziele onder God buigt, willen we ook van al die ellenden niets missen, niets ontgaan zelfs.’⁷⁷

- Ds. G.H. Kersten

Het gereformeerde geweten

De SGP streefde naar een ‘bibliocratie’, een samenleving waarin men leefde volgens Bijbelse richtlijnen.⁷⁸ ‘Volgens het Oude Testament was Gods doel van de schepping gericht op het verheerlijken van Zijn Naam door alle schepselen en daarom eiste Hij gehoorzaamheid aan Zijn wetten, zoals die tot de mensheid waren gekomen door middel van Zijn Woord’.⁷⁹ Het traditioneel-gereformeerde bevolkingsdeel was onverzettelijk overtuigd van Gods voorzienigheid, wat resulteerde in een exclusieve waarheidsconceptie dat men het leven leidde in afhankelijkheid van God.⁸⁰ Binnen het bevindelijk-gereformeerde milieu was er doorgaans dan ook geen ruimte voor bedenkingen over de alomtegenwoordige kracht van God. Dit zou immers betekenen dat men zondig ingaat tegen Gods voorziening voor de mensheid.⁸¹

De staatkundig-gereformeerden waren de mannen van Gods woord en vertegenwoordigden de praktische belangen van het traditioneel-gereformeerde bevolkingsdeel. ‘Je kunt de strijdpunten van de partij aanduiden met de bekende drie v’s: tegen verzekering, vaccinatie en het vrouwenkiesrecht’, aldus Van Lieburg.⁸² Kersten en zijn geestverwanten hadden namelijk principiële bezwaren tegen de vaccinatie- en verzekeringsplicht die voortkwam uit de sociale wetgeving.⁸³ In de SGP-optiek was deze verfoeide staatsdwang in strijd met zowel de wilsbeschikking van God als de daaruit voortvloeiende gewetensbezwaren.⁸⁴ Een andere kwestie die speelde, betrof het actieve vrouwenkiesrecht dat in 1919 bij wet was ingevoerd. Daardoor waren alle stemgerechtigden verplicht om tijdens verkiezingen hun stembiljet in te leveren. De SGP koesterde echter een christelijk-conservatief ideaal en had een patriarchale kijk op de samenleving. Zij vond dat ‘het vrouwenkiesrecht in strijd was met de roeping van de vrouw, en stemdwang met vrijheid der burgers’.⁸⁵

Daarom deed de SGP in de jaren twintig herhaaldelijk een beroep op de vrijheid van geweten, een vrijheid die door staatsdwang in gevaar werd gebracht. Kersten gaf het begrip ‘gewetensvrijheid’, zoals te vinden in de Reformatie en belijdenisgeschriften, handen en voeten. Dit door het begrip expliciet te koppelen aan actuele vraagstukken, waardoor het een even gewichtig maar hanteerbaar begrip werd.⁸⁶ In dit hoofdstuk worden de reacties op het SGP-standpunt met betrekking tot gewetensvrijheid belicht vanuit het perspectief van de dagbladen *De Maasbode*, *Het Vaderland*, *De Standaard* en *Het Volk*. Daarnaast zal worden aangetoond dat de reacties in de media zich volgens eenzelfde patroon ontwikkelden als geschetst in het

---

⁷⁷ Fieret, *De Staatkundig Gereformeerde Partij*, 45.

⁷⁸ Idem, 20-21.

⁷⁹ Idem, 78.

⁸⁰ Idem, 44-45.

⁸¹ Ibidem.

⁸² Van Lieburg, ‘Staatkundig gereformeerd verleden: Ontstaan en overleven van een protestpartij’, 33.

⁸³ Fieret, *De Staatkundig Gereformeerde Partij*, 45.

⁸⁴ Ibidem.

⁸⁵ Fieret, *De Staatkundig Gereformeerde Partij*, 279. Dit betreft artikel 13 van het Program der Staatkundig Gereformeerde Partij.

⁸⁶ K. Van der Zwaag, ‘Van theocratie naar godsdienstvrijheid: De SGP over religie en politiek’ in: Hans Vollaard en Gerrit Voerman, *Mannen van Gods Woord: De Staatkundig Gereformeerde Partij, 1918-2018* (Hilversum 2018) 75-76.

vorige hoofdstuk; aanvankelijk waren de reacties jegens de SGP tamelijk mild van aard, maar in de aanloop naar de verkiezingen van 1925 en na afloop van de beruchte ‘Nacht van Kersten’ werd de toon een stuk minder vriendelijk.

Bezwaar tegen gewetensbezwaarden

In de vroege jaren twintig ontvouwde zich een heus vaccinatiedebat in de Tweede Kamer. De SGP was het oneens met het feit dat kinderen die niet waren ingeënt tegen de pokken om die reden niet naar school mochten.⁸⁷ Vanaf 1922 provoceerde Kersten ‘de wereld van de vaccine-aanbidders’ door geestverwante artsen aan te sporen om verklaringen te schrijven voor naar schoolgaande kinderen die zogenaamd om gezondheidsredenen geen pokkenvaccinatie konden verdragen. Dit werd hem door een meerderheid van de Tweede Kamer niet in dank afgenomen, maar een bestrijding in het medialandschap liet nog even op zich wachten.⁸⁸

De katholieke *De Maasbode* nam in 1924 echter al wel een tegengesteld standpunt in ten opzichte van de SGP. Men verklaarde de vrijstelling van de vaccinatieverplichting in geval van gewetensbezwaar als een dwaze opvatting. Dit omdat het niet opwoog tegen de gevaren voor de algemene volksgezondheid.⁸⁹ Daarnaast kregen de socialisten van *Het Volk* en de liberalen van *Het Vaderland* het verwijt dat zij het wetsontwerp hadden gesteund dat onder bepaalde voorwaarde gelegenheid bood tot vrijstelling van de wettelijke vaccinatieplicht op grond van gewetensbezwaren.⁹⁰ De grootste terechtwijzing was gericht aan het adres van de antirevolutionairen.⁹¹ De Roomse redactie schreef dat zij dacht ‘eindelijk verlost te zijn van Kersten en zijn pleidooi over het ‘pokkenbriefje’, maar dat hetzelfde argument weer opdook bij de officiële antirevolutionaire partij’.⁹²

De ontwikkeling impliceert dat de SGP nog redelijk met rust werd gelaten binnen het medialandschap. Het maakt ook duidelijk dat de partij het voor elkaar kreeg om vanuit de oppositiebanken het vaccinatiedebat aan te jagen en bestaande tegenstellingen aan te scherpen. In 1924, ruim een jaar voordat de SGP tijdens de beruchte ‘Nacht van Kersten’ een kabinetscrisis veroorzaakte, had zij het immers weten te bewerkstelligen om extra verdeeldheid te zaaien tussen de antirevolutionaire en rooms-katholieke coalitiepartners.⁹³

Een aanval op de ‘pokkendominee’

In de aanloop naar de Tweede Kamerverkiezingen van 1 juli 1925 barstte de strijd weer los in politiek Nederland. De liberale, antirevolutionaire en socialistische pers klommen dan ook massaal in de pen om kwaad te schrijven over Kersten en zijn partij.⁹⁴

In 1924 had het liberale *Vaderland* nog gematigde steun betuigd voor het wetsontwerp om vrijstelling ten aanzien van de vaccinatieplicht voor een kleine groep gewetensbezwaarden politiek te gedogen. Een jaar later lijkt de politieke koers echter gewijzigd en waren de liberalen minder positief gestemd tegenover de groep gewetensbezwaarden, die op grond van godsdienstige overtuigingen, de vaccinatieplicht wilden ontduiken. De liberalen waren ineens voorstander van een algemene wettelijke vaccinatieplicht en de uitvoering van grootschalige her-vaccinatiecampagnes in Nederland. Wat opvalt is dat er in het liberale discours nadrukkelijk afstand werd genomen van Kersten en zijn metgezellen die in verband werden gebracht met

---

⁸⁷ Fieret, *De Staatkundig Gereformeerde Partij*, 48.

⁸⁸ Van Lieburg, ‘Staatkundig gereformeerd verleden’, 36-37.

⁸⁹ ‘Het pokkenbriefje’, *De Maasbode* (7 maart 1924) 1.

⁹⁰ ‘Merkwaardige bestrijding’, *De Maasbode* (10 maart 1924) 1.

⁹¹ ‘De vaccinatieplicht’, *De Maasbode* (21 juli 1924) 1.

⁹² Ibidem.

⁹³ Bosma, *Oude waarheid en nieuwe orde*, 88-89.

⁹⁴ *De Staatkundig Gereformeerde Partij*, 130-131.

termen als ‘het kwaad’ en ‘pokken-propaganda’.⁹⁵ Men deed zelfs inspanningen om de inconsequenties in het bevindelijk-gereformeerde gedachtegoed te ontwaren. Er werd bijvoorbeeld gesteld dat ‘als hun kind difteritis kreeg dan verzetten zij zich niet of bij hoge uitzondering tegen een seruminspuiting’.⁹⁶ De liberale redactie positioneerde zich dus lijnrecht tegenover de SGP en propageerde dat ‘de bezwaren der leiders en der anti-vaccinedoctors allemaal apenkool was, niets dan politiek’.⁹⁷ Het was een overduidelijke poging om de spreekwoordelijke angel uit het politieke standpunt van de SGP te trekken.

De reactie vanuit ARP-zijde volgde een soortgelijk reactiepatroon als dat van de liberalen. Net als de SGP had de ARP zich sinds jaar en dag verzet tegen de vaccinatiedwang, verzekeringsplicht en het vrouwenkiesrecht.⁹⁸ In de vroege jaren twintig wijzigde echter de politieke koers van de antirevolutionairen en schaarden zij zich juist achter al deze overheidsmaatregelen. Het bood Kersten en zijn partij een mogelijkheid voor parlementaire profilering. Dit door de ARP te beschuldigen van beginselverzaking ‘omdat zij van haar betrouwbaar voetstuk was afgegleden’.⁹⁹ Het resulteerde in scherpe verwijten over en weer. Vooral in juni 1925, een maand voor de verkiezingen, werd door *De Standaard* het ‘geknoei’ en ‘gelaster’ van groep Kersten weer openlijk aan de kaak gesteld. De SGP-standpunten ten aanzien van de sociale verzekering en het vrouwenkiesrecht werden als valse onwaarheden gepresenteerd.¹⁰⁰ De antirevolutionaire redactie beargumenteerde daarentegen dat ‘de verzekering te verstaan is in de zin van voorzorg, Gods gave is, en dus een christenplicht’.¹⁰¹

De bestrijdende trend in de aanloop naar de Tweede Kamerverkiezingen werd eveneens gevolgd door de socialisten. In juni 1925 werd in *Het Volk* de vrijstelling van godsdienstige gewetensbezwaarden dan ook stevig veroordeeld. Wat vooral opvalt is dat de ARP, die zich inmiddels had uitgesproken als gematigd voorstander van het vrouwenkiesrecht, het verwijt kreeg hier een vermeend tegenstander van te zijn. De socialistische redactie schreef: ‘Zodra Kersten zijn actie was begonnen, kwamen ook van antirevolutionaire zijde protesten tegen den stemplicht voor vrouwen.’¹⁰² De ARP werd wegens haar ‘schamele betoog’ dus gerekend tot het kamp van ‘eigengerechtigde politieke christenen’, waarvan Kersten de aanvoerder zou zijn geweest. De SGP bezat vanuit haar positie in de luwte van het politieke bestel dus toch over een bepaald opruiend vermogen waarmee zij een polariserend effect teweegbracht.

Deze mediareacties impliceren dat de ARP last had van de komst van de SGP. In het beginsel hadden de antirevolutionairen net als de staatkundig-gereformeerden bezwaren tegen de indirecte vaccinatiedwang en vrouwenkiesrecht. De ARP droeg echter overheidsverantwoordelijkheid en moest samenwerken met een coalitie. Daardoor kon zij deze beginselwaarden moeilijker uitdragen. De SGP daarentegen kon als nieuwe oppositiepartij een kwestie als de vaccinatieplicht wel politiseren, zonder rekening te houden met de bestuurbaarheid van het land.¹⁰³ De dogmatische afgrenzing van Kersten tegenover het neocalvinisme van Kuyper won niet aan al te grote populariteit. Desondanks was het een effectieve strategie om de ARP-top in politieke verlegenheid te brengen.

Voor deze rechtzinnige en compromisloze politiek betaalde de SGP echter wel een prijs. Na 1925 werd het offensief namelijk voortgezet, zo schreef het liberale *Vaderland* in 1927 nog over Kersten en zijn geestverwanten dat ‘zij liever met God ziek zijn dan met den duivel

---

⁹⁵ ‘De strijd tegen de vaccinatie’, *Het Vaderland* (8 februari 1925) 7.

⁹⁶ Ibidem.

⁹⁷ Ibidem.

⁹⁸ Van Lieburg, ‘Staatkundig gereformeerd verleden’, 31.

⁹⁹ W. Fieret, ‘De verhouding tussen de ARP en de SGP in het interbellum’ in: G. Harinck e.a., *De Antirevolutionaire Partij, 1829-1980* (Hilversum, 2001) 162.

¹⁰⁰ ‘Uit eigen partij’, *De Standaard* (17 juni 1925) 6.

¹⁰¹ ‘Gemoedsbezwaren tegen de Verzekeringswetten’, *De Standaard* (17 juni 1925) 6.

¹⁰² ‘Christelijke beginselen’, *Het Volk* (24 juni 1925) 3.

¹⁰³ Fieret, *De Staatkundig Gereformeerde Partij*, 121-140.

gezond'.¹⁰⁴ Eind 1927 kreeg de SGP toch haar gelijk doordat de medische stand de regering wees op de reële gevaren van de entstof, waardoor de wettelijke vaccinatieplicht werd afgeschaft.¹⁰⁵ Hoewel deze buitenparlementaire actie een praktisch succes voor de SGP betekende, werd er in het medialandschap langzamerhand een soort 'muur van uitsluiting' gevormd om Kersten en zijn partij.

---

¹⁰⁴ 'Liever met God ziek dan met den duivel gezond', *Het Vaderland* (15 maart 1927) 2.

¹⁰⁵ Van Lieburg, 'Staatkundig gereformeerd verleden', 37.

3. Amusementscultuur

‘Hebben stoom en elektriciteit, vordering van kunst en wetenschap, opeenstapeling van goud, zilver en allerlei schatten de mensheid ook dichterbij tot God en het ware christelijke leven gebracht? Ons antwoord daarop kan niet anders dan een zoo stellig mogelijk neen zijn.’¹⁰⁶

- Ds. G.H. Kersten

Herstelconservatisme

Het traditioneel-gereformeerde bevolkingsdeel verlangde terug naar het vergane verleden, een verleden waarin men in Nederland nog leefde volgens de reformatische beginselen. De modernisering van de Nederlandse samenleving en het staatkundig-gereformeerde gedachtegoed waren dan ook geen goede match.¹⁰⁷ De SGP redeneerde vanuit een ‘herstelconservatisme’ en beschouwde aanpassing aan de gewijzigde omstandigheden als een ontoelaatbaar toegeven aan de tijdgeest.¹⁰⁸ Kersten en zijn geestverwanten beschouwden het als hun heilige plicht om ‘alles af te breken wat in strijd was met het Woord van God’.¹⁰⁹ Een onderdeel van deze missie was het bevorderen van de openbare zedelijkheid. Daarom ging de SGP op politiek niveau de strijd aan met de heidense producten van de moderne tijd zoals toneel- en bioscoopvoorstellingen en de komst van massale sportevenementen.¹¹⁰

In de politieke praktijk wilde de SGP de ontheiliging van Gods naam en de zondag strafbaar stellen, alcoholmisbruik tegengaan, de staatsloterij afschaffen en alle samenkomsten verbieden die de eer van God zouden aantasten.¹¹¹ In de jaren twintig speelden twee belangrijke politieke kwesties die onderdeel waren van het bredere thema amusementscultuur.

De eerste kwestie ontstond in 1923, toen de regering van RKSP-minister Ruys de Beerenbrouck een voorstel deed om zedelijk verval van het volk tegen te gaan door een filmkeuring in te stellen. Door de invoering van een zogenaamde bioscoopwet moest alles wat in strijd was met de christelijke moraal uit de bioscopen worden geweerd. De SGP verwelkomde dit voorstel, maar links en liberaal Nederland stonden op hun achterste benen. Het resulteerde in een polemiek in het ideologisch gekleurde medialandschap.¹¹²

Vanaf 1925 ontstond er een tweede kwestie toen in de Tweede Kamer het subsidievoorstel voor de Olympische Spelen werd behandeld, die in 1928 in Amsterdam gehouden zouden worden. Doordat er veel tegenstanders waren moest de sportwereld uiteindelijk met minder dan de verlangde miljoen gulden genoegen nemen. De SGP was een fel tegenstander van de Olympische Spelen. Kersten wist dit standpunt exclusief te verkondigen en zette daarmee een media-effect op zijn naam. In mei 1925, na het debat over de Olympische spelen, was hij daardoor regelmatig onderwerp van politieke prenten.¹¹³ In dit hoofdstuk worden de mediareacties op de bezwaren van de SGP tegen de opkomende amusementscultuur belicht vanuit het perspectief van de dagbladen *Het Vaderland*, *Het Volk*, *De Standaard* en *De Maasbode*.

---

¹⁰⁶ Fieret, *De Staatkundig Gereformeerde Partij*, 108.

¹⁰⁷ Idem, 106-110.

¹⁰⁸ Idem, 269.

¹⁰⁹ Idem, 107.

¹¹⁰ Idem, 269.

¹¹¹ Ibidem, Dit betreft artikel 4 van het Program der Staatkundig Gereformeerde Partij.

¹¹² Dankers, *Kleine Kracht*, 16-17.

¹¹³ Van Lieburg, ‘Staatkundig gereformeerd verleden’, 33-34.

De bioscoopwet

Het kabinet Ruys de Beerenbrouck - dat bestond uit de RKSP, CHU en ARP - kwam in het voorjaar van 1923 met een ontwerp bioscoopwet in de Tweede Kamer. De nieuwe wet zou ervoor zorgen dat er een filmkeuring werd ingevoerd waarmee beelden, die volgens deze rooms-katholieken en gereformeerden een bedreiging vormde voor het zedelijke en maatschappelijke leven, uit de bioscopen zouden worden geweerd. Kersten verwelkomde dit wetsvoorstel, maar het ging hem nog niet ver genoeg. Daarom zei hij in de Tweede Kamer: 'De enige oplossing is dat openbare bioscoopvoorstellingen worden verboden.'¹¹⁴ Vervolgens diende hij met steun van een aantal Kamerleden van de CHU en de ARP een motie in waarmee de regering werd uitgenodigd om een verbod op bioscoopvoorstellingen in te voeren. Dit leidde tot politieke verontwaardiging van links en liberaal Nederland. Het zou dan ook niet lang duren voordat media uit deze gemeenschappen zouden reageren.¹¹⁵

De liberalen van *Het vaderland* reageerden vaak geprikkeld op de kritische SGP-standpunten met betrekking tot de opkomende amusementscultuur. Meestal waren de wetsvoorstellen van de SGP dan ook in strijd met het liberale gedachtegoed. De liberale gemeenschap beschouwde verzoeken om de staatsloterij af te schaffen, voetbalwedstrijden op zondag te verbieden en een algemeen verbod op openbare toneel- en bioscoopvoorstellingen als vormen van 'vrijheidsberoving' of als 'betutteling'.¹¹⁶ De 'calvinistische wensen' ten aanzien van de bioscoopwet werden dan ook op de hak genomen door de liberale redactie van *Het Vaderland*. Wat opvalt is dat de ARP en de SGP tot één geheel werden gerekend, maar dat het politieke bestaan van de SGP werd miskend. Aanvankelijk werd er in 1924 betoogd dat 'het volledig in lijn ligt met wat zij zonde achten, onder het gehele volk te willen verbieden'.¹¹⁷ Vervolgens kwam er in 1925 echter louter reactie gegeven op het ARP-standpunt ten aanzien van de bioscoopkwestie. Aan het politieke belang van de SGP lijkt bewust geen aandacht te worden geschonken, zo schreef men: 'Wij onthouden ons van commentaar, tekenen slechts aan dat, een andere gereformeerde, van enigszins andere nuance, ARP-Kamerlid Heemskerk, ooit goede bioscoopvoorstellingen erkende'.¹¹⁸ De reactie impliceert dat de liberalen het belang van de SGP bagatelliseerden, maar dat de redactie wel meeging met het SGP-standpunt dat ageerde tegen de beginselverzaking van de ARP.

In de socialistische pers werd de bioscoopkwestie eveneens gebruikt om de antirevolutionairen in politieke verlegenheid te brengen. Hoewel een aantal leden van de CHU en ARP welwillend tegenover de motie van Kersten hadden gestaan, waren zij het achteraf toch niet eens met de inhoud. Als het enige tijd later in de Tweede Kamer in bespreking komt, blijkt dat de rechtse fractie het voorstel te ver vond gaan. Dit was voor de socialistische fracties een uitgelezen kans om uit het verschil van inzicht tussen de christelijke regering en één van de christelijke fracties politieke munt te slaan.¹¹⁹ In juni 1925, enkele dagen voor de Tweede Kamerverkiezingen, verschijnt er in *Het Volk* een kritisch betoog waarin de verschillen tussen de antirevolutionairen en de staatkundig-gereformeerden werden uitvergroot. De socialistische redactie schreef: 'Men ziet, dat de antirevolutionairen de gereformeerde belijdenis verwerpen. Hier scheidt zich principieel de SGP van de ARP af.'¹²⁰ Het impliceert dat de rechtzinnige en compromisloze politiek van de SGP een indirecte aanleiding vormde voor een reactie van

---

¹¹⁴ Dankers, *Kleine Kracht*, 17.

¹¹⁵ Ibidem.

¹¹⁶ 'Algemeene beschouwing over de staatsbegroting', *Het Vaderland* (15 februari 1924)., 'Staatk. Ger. Partij.', *Het Vaderland* (25 juni 1925)., 'Ds. Kersten niet met Rome op één zender.', *Het Vaderland* 5 december 1927)., 'Dominee Kersten tegen de Matthäus-passion.', *Het Vaderland* (14 maart 1929).

¹¹⁷ 'Algemeene beschouwing over de staatsbegroting', *Het Vaderland* (15 februari 1924) 1.

¹¹⁸ 'De bioscoopwet', *Het Vaderland*, (15 oktober 1925) 3.

¹¹⁹ Dankers, *Kleine Kracht*, 16-17.

¹²⁰ 'Dominee Kersten over de revolutionaire antirevolutionairen', *Het Volk* (25 juni 1925) 1.

socialistische zijde. De ARP werd immers afgeschilderd als een partij die, in tegenstelling tot de SGP, de geestelijke beginselen van het gereformeerde gedachtegoed liet verwateren.

De Olympiade

Vanaf 1925 ontvouwde zich een tweede politieke kwestie in de Tweede Kamer. Het betrof een langdurig debat over het zogenaamde ‘Olympisch miljoen’, dat ontstond tijdens de behandeling van een subsidievoorstel voor de Olympische spelen, die in 1928 in Amsterdam zouden worden gehouden.¹²¹ De SGP stond vijandig tegenover de komst van dit sportevenement, dat door de partij als heidens werd gezien. Men was vooral verontwaardigd over het standpunt van de antirevolutionairen die niet tegen de Olympiade en eventuele steunverlening waren.¹²²

De ARP diende echter rekening te houden met de wensen van haar rooms-katholieke coalitiepartner, die een voorstander was van de subsidiering voor de Olympiade. De antirevolutionairen voelden de hete adem van de SGP die niet schroomde om de de ARP te beschuldigen van beginselverzaking. Deze politieke strategie was in zekere mate effectief, want diverse klachten van een dergelijke strekking stroomden binnen aan het adres van het antirevolutionaire partijbestuur. In 1925 werd er in *De Standaard* een uitvoerig antwoord geformuleerd op het beklag vanuit de antirevolutionaire achterban. De Olympische Spelen werden gepresenteerd als een sportevenement dat niet als ‘een soort imitatie van de Olympiade in de tijd van het Griekse heidendom’ moest worden beschouwd.¹²³ Er werd echter wel bezwaar gemaakt tegen het feit dat de Olympiade zondagsontheiliging met zich zou meebrengen. De antirevolutionairen bevonden zich dus in een soort ideologisch spagaat, zoals blijkt uit het standpunt dat wordt gegeven: ‘Wij laten het oordeel over de sport en sportwedstrijden nu terzijde. Daarover is in onze kring verschil van mening mogelijk’.¹²⁴

In 1928 stonden de Olympische Spelen voor de deur en werd er nog steeds veel over gesproken en geschreven in allerlei kringen. De rooms-katholieken aanvaardden de Olympische Spelen nog steeds als een nuttig, aanbevelingswaardig evenement dat veel goeds kon uitrichten. *De Maasbode* schreef in de aanloop naar de Olympische Zomerspelen: ‘Voor ons land zullen de spelen uiteraard van grote betekenis zijn’.¹²⁵

De Olympiade bleef echter een ongemakkelijke kwestie voor de antirevolutionairen. Toen de internationale wedstrijden in Amsterdam achter de rug waren, werd er in *De Standaard* gereageerd op enkele brieven die zij naar aanleiding van de berichtgeving in hun krant over de uitslagen van de sportwedstrijden uit de lezerskring hadden ontvangen. Deze brieven kwamen op één punt overeen, namelijk afkeuring van die berichtgeving. Het is opmerkelijk dat in *De Standaard* van 1925 werd betoogd dat de Olympische Spelen problematisch zouden zijn voor ‘de ontheiliging van den dag des Heeren’.¹²⁶ Ruim drie jaar later werd er door de antirevolutionairen een tegengesteld standpunt ingenomen, omdat men veronderstelde dat ‘de ontheiliging van den dag des Heeren allerminst iets is dat aan de Olympiade eigen zou zijn’.¹²⁷ De reactie van de antirevolutionaire redactie impliceert dat er geen beleidsbijstelling in conservatieve richting heeft plaatsgevonden, maar in progressieve richting. Dit gaf de SGP een reden om op te treden als een soort ‘zweeppartij’ voor de ARP door haar regelmatig te wijzen op beginselverzaking.¹²⁸ De reactie in *De Standaard* maakte eveneens duidelijk dat de conservatieve rechtervleugel van de antirevolutionairen zich ook beklagden over de

---

¹²¹ Van Lieburg, ‘Staatkundig gereformeerd verleden’, 33.

¹²² ‘De Olympische spelen’, *De Banier* (23 april 1925) 1.

¹²³ ‘De Olympiade’, *De Standaard* (17 februari 1925) 1.

¹²⁴ Ibidem.

¹²⁵ ‘De katholieken en de Olympische Spelen’, *De Maasbode* (16 mei 1928) 1.

¹²⁶ ‘De Olympiade’, *De Standaard* (17 februari 1925) 1.

¹²⁷ ‘De Olympiade’, *De Standaard* (16 augustus 1928) 1.

¹²⁸ Lucardie, ‘Van profeten en zwepen, regeringspartners en volksbureaus’, 10-17.

concessiepolitiek en de progressieve koers die werd gevaren. Mede door de komst van de SGP werd het dagblad *De Standaard* door de antirevolutionaire achterban eveneens beticht van beginselverzaking, wat de antirevolutionaire redactie geregeld in politieke verlegenheid bracht.

Conclusie

De dagbladen *De Maasbode*, *Het Vaderland*, *De Standaard* en *Het Volk* zijn doorzocht aan de hand van de centrale onderzoeksvraag, die gaat over de manier waarop in deze kranten werd geschreven over de komst van de SGP in de jaren twintig. Aanvankelijk werd deze splinterpartij tamelijk zorgeloos bejegend in het medialandschap. Na verloop van tijd deed men echter steeds vaker pogingen om deze nieuwe partij te bestrijden en in een politiek isolement te drijven. In de vroege jaren twintig deden de antirevolutionairen voornamelijk inspanningen om deze gereformeerde concurrent te ontmantelen en politiek buitenspel te zetten. Desondanks lukte het Kersten en zijn partijgenoten om enkele kwesties die grote partijen liever onaangeroerd lieten te politiseren tot heikele thema's. Een aantal kwesties die de revue zijn gepasseerd, waren de gezantschapskwestie, de indirecte vaccinatieplicht, de bioscoopwet en de Olympische Spelen.

Het is vooral belangrijk om even stil te staan bij het spectaculaire succes tijdens de 'Nacht van Kersten' in 1925. De gebeurtenissen omtrent de 'Nacht van Kersten' maken duidelijk dat de SGP politieke tegenstellingen kon aanscherpen en daardoor zelfs een heuse kabinetscrisis wist te veroorzaken. In de SGP-geschiedschrijving is er al veel geschreven over de 'Nacht van Kersten', maar historici zien de impact ervan over het hoofd. De beruchte nacht van 11 november 1925 en de daaruit voortvloeiende politieke crisis vormden echter een breukmoment. In de onmiddellijke nasleep van deze gebeurtenissen is er, op basis van het samengestelde bronnencorpus, een verscherpte houding jegens de SGP zichtbaar. Het impliceert dat de rechtzinnige SGP-politiek en het praktische succes voor deze partij zorgde voor irritatie bij de verschillende hechte gemeenschappen, waar de politieke partijen onderdeel van waren.

Daarom volgde er in de tweede helft van de jaren twintig in de geselecteerde antirevolutionaire, katholieke, socialistische en liberale dagbladen een felle bestrijding van de SGP. Daardoor werd er in het medialandschap langzamerhand een soort 'muur van uitsluiting' gevormd om Kersten en zijn partij. Deze these, die gebaseerd is op een bescheiden bronnencorpus, levert een aantal relevante inzichten op over de manier waarop de SGP werd ontvangen binnen het krachtenveld van politiek en parlement. Enerzijds bevestigt een analyse vanuit het perspectief van de media het beeld van een partij dat zich in haar oprichtingsfase in een vrijwel absoluut politiek isolement bevond. Dit beeld dient echter enigszins te worden bijgesteld, omdat de ontwikkelingen in de periode voorafgaand aan 1925 illustreren dat de SGP binnen een beperkte speelruimte af en toe praktische successen kon boeken. Met de weinig constructieve uitschakeling van het Nederlandse gezantschapspost in Vaticaanstad kwam deze partij echter politiek buitenspel te staan, waardoor zij geleidelijk afdreef naar de marges van het democratisch bestel.

Daarnaast ontwikkelden de reacties in de uiteenlopende dagbladen van diverse signatuur zich volgens eenzelfde patroon; aanvankelijk waren de reacties jegens de SGP tamelijk mild van aard, maar in de aanloop naar de verkiezingen van 1925 en na afloop van de beruchte 'Nacht van Kersten' werd de toon een stuk minder vriendelijk. De reikwijdte van het onderzoek is beperkt omdat de geschetste ontwikkeling slechts een interpretatieve afleiding uit een bescheiden bronnencorpus met een gefragmenteerd karakter is. Daarom zou het interessant zijn om in een eventueel vervolgonderzoek een uitgebreider bronnencorpus samen te stellen dat bestaat uit andere of meerdere kranten die een vertegenwoordiger zijn van de katholieke, protestantse, socialistische en liberale gemeenschap. Deze methode zou ook toegepast kunnen worden op een andere historische casus die betrekking heeft tot de opkomst van een nieuwe politieke partij. Op die manier kan zowel de veronderstelde these als het hiervoor geschetste reactiepatroon worden bevestigd. Daarnaast worden er zodoende eventueel nieuwe inzichten verkregen over de manier waarop er op een nieuwe politieke partij werd gereageerd binnen het krachtenveld van politiek en parlement in Nederland.

Bibliografie

Secundaire literatuur

Bosma, E.G., *Oude waarheid en nieuwe orde: Bevindelijk gereformeerden en het nationaalsocialisme, 1920-1950* (Amsterdam 2015).

Brants, K. en P. Van Praag, 'Beyond Media Logic', *Journalism Studies* 18:4 (2017).

Broersma, M., 'Nooit meer bladeren? Digitale krantenarchieven als bron', *Tijdschrift voor Mediageschiedenis* 14:2 (2012).

Dankers, M., *Kleine Kracht: De geschiedenis van de SGP vanaf haar oprichting tot aan de Tweede Wereldoorlog* ('s-Gravenhage 1990).

Fieret, W., *De Staatkundig Gereformeerde Partij, 1918-1948: Een bibliocratisch ideaal*. (Houten 1990).

Fieret, W., 'De verhouding tussen de ARP en de SGP in het interbellum' in: G. Harinck e.a., *De Antirevolutionaire Partij, 1829-1980*. (Hilversum, 2001).

Harinck, G., Kuiper, R. en Bak, P., *De Antirevolutionaire Partij, 1829-1980*. (Hilversum 2001).

Janssens, R., 'Antirevolutionaire organisatievorming 1871-1879' in: G. Harinck e.a., *De Antirevolutionaire Partij, 1829-1980*. (Hilversum 2001).

Kennedy, J.C., *Een beknopte geschiedenis van Nederland* (Amsterdam 2017).

Lucardie, P., 'Van profeten en zwepen, regeringspartners en volkstribunen. Een beschouwing over de opkomst en rol van nieuwe partijen in het Nederlandse politieke bestel' in: C.C van Baalen, W. Breedveld, J.W.L. Brouwer, P.G.T.W van Griensven, J.J.M. Ramakers en W.P. Seckers eds., *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis 2002. Nieuwkomers in de politiek*. (Den Haag 2002).

Meguid, B.M., 'Competition Between Unequals: The Role of Mainstream Party Strategy in Niche Party Success', *American Political Science Review* 99:3 (Augustus 2005).

Parlement.com – A. Roodhuyzen, https://www.parlement.com/id/vg091l6616z9/a_roodhuyzen (Geraadpleegd 3 mei 2021).

Van Baalen, C.C., Breedveld, W., Brouwer J.W.L., van Griensven P.G.T.W., Ramakers J.J.M. en Seckers J.J.M., eds., *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis 2002. Nieuwkomers in de politiek* (Den Haag 2002).

Van Dam, P., 'Voorbij verzuiling en ontzuiling als kader van religiegeschiedenis' in: P. van Dam, James Kennedy en Friso Wielenga, *Achter de zuilen: Op zoek naar religie in naoorlogs Nederland* (Amsterdam 2014).

Van der Hoeven, P., *Het succes van een kwaliteitskrant: De ontstaansgeschiedenis van NRC Handelsblad* (Amsterdam 2012).

Van der Zwaag, K., *Onverkort of gekortwiekt? Artikel 36 van de Nederlandse geloofsbelijdenis en de spanning tussen overheid en religie. Een systematische-historische interpretatie van een 'omstreden' geloofsartikel* (Heerenveen 1999).

Van der Zwaag, K., 'Van theocratie naar godsdienstvrijheid: De SGP over religie en politiek' in: Hans Vollaard en Gerrit Voerman, *Mannen van Gods Woord: De Staatkundig Gereformeerde Partij, 1918-2018* (Hilversum 2018).

Van Lieburg, F., 'Staatkundig gereformeerd verleden: Ontstaan en overleven van een protestpartij' in: Hans Vollaard en Gerrit Voerman, *Mannen van Gods Woord: De Staatkundig Gereformeerde Partij, 1918-2018* (Hilversum 2018).

Vermeulen, H., *De Maasbode: De bewogen geschiedenis van "De beste courant van Nederland"* (Zwolle 1994).

Vollaard, H. en Voerman G., *Mannen van Gods Woord. De Staatkundig Gereformeerde Partij 1918-2018* (Hilversum 2018).

Vossen, K., 'Dominees, rouwdouwers en klungels. Nieuwkomers in de Tweede Kamer 1918-1940' in: C.C. van Baalen, W. Breedveld, J.W.L. Brouwer, P.G.T.W. van Griensven, J.J.M. Ramakers en W.P. Seckers eds., *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis 2002. Nieuwkomers in de politiek* (Den Haag 2002).

Vossen, K., *Vrij vissen in het Vondelpark. Kleine politieke partijen in Nederland, 1918-1940* (Amsterdam 2003).

Primaire bronnen

De Maasbode

'Het pokkenbriefje', *De Maasbode* (7 maart 1924).

'Merkwaardige bestrijding', *De Maasbode* (10 maart 1924).

'De vaccinatieplicht', *De Maasbode* (21 juli 1924).

'Hors-d'oeuvre: weekpraatje', *De Maasbode* (15 november 1925).

'Hors-d'oeuvre: weekpraatje', *De Maasbode* (31 januari 1926).

'De katholieken en de Olympische Spelen', *De Maasbode* (16 mei 1928).

Het Vaderland

'Daar ligt geen tegenspraak in', *Het Vaderland* (13 maart 1923).

'Algemeene beschouwingen over de Staatsbegroting', *Het Vaderland* (15 februari 1924).

'De strijd tegen de vaccinatie', *Het Vaderland* (8 februari 1925).

‘Staatk. Ger. Partij.’, *Het Vaderland* (25 juni 1925).

‘De bioscoopwet’, *Het Vaderland* (15 oktober 1925).

‘Liever met God ziek dan met den duivel gezond’, *Het Vaderland* (15 maart 1927).

‘Ds. Kersten niet met Rome op één zender’, *Het Vaderland* 5 december 1927).

‘Nader tot Thorbecke’, *Het Vaderland* (10 december 1927).

‘Dominee Kersten tegen de Matthäus-passion.’, *Het Vaderland* (14 maart 1929).

De Standaard

‘Het gezantschap’, *De standaard* (25 maart 1924).

‘De Olympiade’, *De Standaard* (17 februari 1925).

‘Uit eigen partij’, *De Standaard* (17 juni 1925).

‘Gemoedsbezwaren tegen de Verzekeringswetten’, *De Standaard* (17 juni 1925).

‘De Olympiade’, *De Standaard* (16 augustus 1928).

‘Partijdag te Zaltbommel’, *De Standaard* (17 november 1928).

Het Volk

‘Christelijke beginselen’, *Het Volk* (24 juni 1925).

‘Dominee Kersten over de revolutionaire antirevolutionairen’, *Het Volk* (25 juni 1925).

‘Het gezantschap. Brekebenen.’ *Het Volk* (22 maart 1926).

De Banier

‘Over de Roomsche Universiteit’, *De Banier* (20 december 1923).

‘De Olympische spelen’, *De Banier* (23 april 1925).

NRC Handelsblad

‘Voor het eerst in de Tweede Kamer, en dan?’, *NRC Handelsblad* (31 maart 2021).

Illustratieverantwoording

‘De verkiezingscampagne voor de SGP met man en paard’ (voorblad), Collectie G. ten Wolthuis, van [https://www.canonvannederland.nl/nl/overijssel/twente/rijssen/gereformeerde-staatspartij-](https://www.canonvannederland.nl/nl/overijssel/twente/rijssen/gereformeerde-staatspartij- (geraadpleegd 11 juni 2021).) (geraadpleegd 11 juni 2021).